

مقایسه ملاک‌های انتخاب کتاب از دیدگاه نوجوانان شهری و روستایی (مطالعه موردی: شهرستان کاشمر)

سمانه وکیلی ازغندی^۱

محسن نوکاریزی^۲

معصومه تجعفری^۳

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش، شناسایی و مقایسه میزان اهمیت ملاک‌های نوجوانان شهری و روستایی برای انتخاب کتاب بر اساس شرایط اجتماعی، امکانات شهری و روستایی بود. روش: این پژوهش از نوع کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش متشکل از تمامی دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۶ سال مدارس شهرستان کاشمر شامل مناطق شهری و روستایی بود که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای دو مرحله‌ای انتخاب شدند. از دو پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شد. روایی پرسش‌نامه‌ها توسط متخصصان و پایایی آنها با استفاده از آلفای کرونباخ اندازه‌گیری گردید. مقدار آلفا به ترتیب برابر با ۰٫۸۶ و ۰٫۸۴ بود.

یافته‌ها: نتایج به دست آمده، میزان اهمیت هر یک از ملاک‌های اصلی و ملاک‌های فرعی انتخاب کتاب برای نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی را مشخص کرد. در اولویت‌بندی ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب، نوجوانان شهری، «کیفیت محتوا» را اولویت نخست و «قیمت» را اولویت آخر خود انتخاب کردند. همچنین نوجوانان روستایی در اولویت‌بندی ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب، «قیمت» را اولویت نخست و «اعتبار ناشر» را اولویت آخر خود برگزیدند. نتایج پژوهش نشان داد تفاوت معناداری بین نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی در خصوص میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب وجود داشت ($p = 0/000$). همچنین مشخص شد بین میزان

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد s_vakili2009@gmail.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسؤول)؛

mnowkarizi@ferdowsi.um.ac.ir

۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد tajafari@ferdowsi.um.ac.ir

اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب در طبقات ضعیف، متوسط و بالای اجتماعی - اقتصادی، تفاوت معناداری وجود داشت ($p = 0/000$). افزون بر این، رابطه معنادار بین سطح تحصیلات والدین و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب تأیید شد. کلیدواژه‌ها: ملاک‌های انتخاب کتاب، نوجوانان شهری، نوجوانان روستایی، شرایط اقتصادی-اجتماعی، شهرستان کاشمر.

مقدمه

با ورود به قرن بیست و یکم، سیر تحولات ادبیات کودک و نوجوان، مانند دیگر عرصه‌های علم و فناوری بسیار بوده است. نویسندگان این حوزه در کشورهای مختلف، آثار ادبی تازه‌ای را برای مخاطبان خود به رشته تحریر در آورده‌اند. از این رو، تنوع آثار منتشر شده برای کودکان و نوجوانان، در سراسر دنیا رو به افزایش است (اخباری آزاد، ۱۳۸۹).

مسئولان آموزش کودکان و نوجوانان امروزه به خوبی دریافته‌اند که کتاب در سازندگی شخصیت و آینده نوجوان نقشی اساسی دارد و عامل رشد استعداد و شکوفایی خلاقیت اوست. برای رسیدن به نتیجه‌ای ثمربخش و سازنده، شناخت صحیح و دقیق نیازهای نوجوانان اهمیت خاصی دارد و این کار جز با برقراری ارتباط مستقیم و شناسایی نوجوان از نزدیک امکان‌پذیر نیست. شناخت زندگی و ویژگی‌های روحی نوجوانان و مطالعه دقیق آن از نزدیک و تأکید بر اینکه به هنگام نوشتن برای نوجوان باید او را در برابر خود داشت و با او زندگی کرد تا با شناختن صحیح و دقیق روحیات، نیازها و علایق و نظریات او، مطالبی سازنده را برایش ارائه کرد و گامی در جهت بهبود شرایط نشر برای این رده سنی برداشت، ضروری است (جعفرنژاد، ۱۳۵۴).

انتخاب کتاب مناسب از بین انبوه کتاب‌های منتشر شده، دشوار است و به دقت زیادی نیاز دارد، زیرا چنانکه «قلل ایاغ» (۱۳۸۳) می‌گوید، کتاب کودک و

نوجوان پدیده‌ای است که از روی جلد تا آخرین صفحه و پشت جلد آن، و حتی اگر روکش داشته باشد با روکش آن، در مجموع یک کتاب را تشکیل می‌دهد و تک‌تک عناصر تشکیل‌دهنده آن در جذب خواننده مؤثر است و در انتخاب کتاب باید به آنها توجه کرد. بنابراین، زمانی کتاب‌های خوب و موفق خواهیم داشت که نظریات نوجوانان در کتاب‌ها در همه‌جا مورد توجه قرار گیرد و برای رفع کمبودها، تقویت نیروی استعداد و تغذیه فکری آنان با توجه به نیازهایشان عمل شود (جعفرنژاد، ۱۳۵۴).

کودک از مرحله تولد تا پایان دوره نوجوانی، به سرعت مراحل رشد جسمی و فکری خود را می‌گذراند و بسیاری از مهارت‌های مورد نیاز خود را کسب می‌کند. سرعت رشد کودک و نوجوانان آنقدر زیاد است که در دوره‌های مختلف کودکی و نوجوانی، نیازهای بسیار متفاوتی دارند. از ۱۲ تا ۱۶ سالگی را دوره نوجوانی می‌نامند. در این مرحله، نوجوان به تدریج صاحب تفکر انتزاعی می‌شود. توان ذهنی وی در مواجهه با تغییرات و پرسش‌های اساسی همگام نیست. به همین دلیل، با بحران‌های مختلف ذهنی، عاطفی، روانی و شخصیتی مواجه می‌شود. شناخت تفاوت‌های فردی نوجوان در این مرحله بسیار ضروری است. در این مرحله نیز کتاب ممکن است به بسیاری از پرسش‌های ذهنی وی پاسخ دهد و در بلوغ او بسیار مؤثر باشد. کتاب می‌تواند او را با تجربه‌های دیگران و بسیاری از مفاهیم عاطفی و احساسی روانی علمی آشنا و این آگاهی را به او هدیه کند (محسنی، ۱۳۸۷).

بشر برای بهره‌گیری از نهایت توانمندی و مهارت خود، به شرایط و امکاناتی نیاز دارد که هر گاه برای فرد فراهم شود، می‌توان امیدوار بود که بتواند با شکوفا کردن استعدادها و به فعلیت درآوردن توانایی‌های بالقوه خود، به انسانی آزاد

و مستقل، خلاق و اندیشه‌ورز، آگاه و مسئول در برابر خویش و جامعه تبدیل شود. می‌توان نتیجه گرفت، در این فرایند افزون بر خود فرد که نقش محوری دارد، سهم بزرگسالان نیز به‌عنوان والدین، آموزگار، کتابدار، نویسنده، شاعر، تصویرگر، ناشر، فیلم‌ساز و تمامی کسانی که دغدغه‌نیل به کمال وی را دارند، تأثیری شگرف دارد. در واقع، قابلیت رشد و به‌کمال‌رسیدن، مائده‌ای است که انسان با خود می‌آورد، ولی به رشد رساندن آنها در گرو شرایطی است که تا حدودی دیگران و محیط و جامعه برای او فراهم می‌کنند. این شرایط و امکانات تفاوت‌هایی را در میان کودکان جوامع دارای امکانات متفاوت از این نظر، مثل جوامع شهری و روستایی به‌وجود آورده است. شناخت ویژگی‌ها و توانایی‌ها و علایق کودکان و نوجوانان، این مسئولیت را متوجه مریبان، والدین، کتابداران، نویسندگان و مانند آن می‌کند تا بکوشند آنچه در توان دارند، در خدمت تدارک شرایط مساعدی برای فرایند رشد کودکان و نوجوانان قرار دهند و آنها را به سمت شناخت و آگاهی هدایت کنند. اما در همه محیط‌ها این شرایط ممکن است فراهم نباشد (فزلی‌ایاغ، ۱۳۸۳). به‌طور نمونه، در محیط‌های روستایی بسیاری از عوامل مساعد خانوادگی و محیطی برای کودکان و نوجوانان فراهم نیست.

شاید بتوان گفت به همان نسبت که کتاب‌های مناسب در بازار نشر وجود دارد، می‌توان انتظار وجود کتاب‌های نامناسب را نیز داشت. با توجه به افزایش چشمگیر شمار آثار منتشرشده، انتخاب کتاب دشوار است. وقتی برای کودکان بخواهیم کتاب مناسبی را انتخاب کنیم، دشوارتر خواهد بود زیرا این گروه، تغذیه فکری‌شان را اغلب با کتاب‌هایی که برای آنها انتخاب می‌کنیم، به دست ما سپرده‌اند. افزون بر آن، تشخیص مناسب یا نامناسب بودن کتاب برای نوجوان، عمل انتخاب را نیازمند مهارت بسیار کرده است (کیومرثی، ۱۳۷۹). کودکان و نوجوانان،

منتقدان نهایی آثاری هستند که می‌خوانند و به هنگام ارزیابی و گزینش کتاب باید با آنها سهیم شد و اولویت آنان را در نظر داشت. طرح مشترک انجمن بین‌المللی مطالعه^۱ و شورای کتاب کودک، فهرستی با عنوان «گزینش‌های کودکان» منتشر کرده است که با نگاهی به فهرست‌های دربرگیرنده کتاب‌های دلخواه کودکان و نوجوانان، می‌توان به مشخصات کتاب‌هایی که برای کودکان و نوجوانان گیرا هستند، دست یافت (نورتن، ۱۳۸۲). این مشخصات می‌تواند راهنمایی برای والدین، معلمان، مربیان و کتابداران برای انتخاب کتاب‌هایی باشد که مورد علاقه کودکان و نوجوانان بوده و در آنها رغبت به مطالعه را ایجاد نماید.

در رشد و تکامل ذهنی، عاطفی، اجتماعی و گسترش تجربه‌های کودک و نوجوان، کتاب‌های مخصوص کودکان و نوجوانان ممکن است نقش بسیار مهمی داشته باشند. به همین علت، توجه به کیفیت تهیه و تدوین آنها ضروری می‌نماید (شعاری نژاد، ۱۳۶۴). کودک و نوجوان برای اینکه کتابی را با رغبت مطالعه کند، ملاک‌هایی دارد که آشنایی با آنها ما را در انتشار و تهیه کتاب‌های مناسب و مورد علاقه وی یاری می‌کند (نورتن، ۱۳۸۲). این ملاک‌ها مجموعه‌ای از ویژگی‌هایی است که انتظار می‌رود یک کتاب یا منبع اطلاعاتی خوب داشته باشد (محسنی، ۱۳۸۷). ملاک‌های انتخاب، متنوع و زیاد است و هر فردی می‌تواند برای خود ملاک‌های شخصی داشته باشد. اما برخی از ملاک‌های انتخاب را می‌توان نام برد که به‌طور تقریبی بیشتر متخصصان و کارشناسان بر آن اتفاق نظر دارند. مهم‌ترین شاخص‌های انتخاب عبارتند از: ۱. مشخصات محتوایی ۲. مشخصات ظاهری ۳. اعتبار پدیدآورندگان ۴. اعتبار ناشر ۵. قیمت.

افزون بر شورای کتاب کودک که ملاک‌هایی را برای انتخاب کتاب مناسب کودکان و نوجوانان طراحی کرده است، در متون و پژوهش‌های انجام شده نیز

ملاک‌های متنوع و زیادی معرفی شده است. اگرچه شباهت‌هایی بین ملاک‌های انتخاب بزرگسالان و نوجوانان وجود دارد، اما ملاک‌های انتخاب برای کودکان و نوجوانان پیچیدگی و تنوع بیشتری دارد و هر نوجوان با توجه به شرایط، امکانات و موقعیتی که دارد، می‌تواند برای خود ملاک‌های شخصی داشته باشد. مسئله پیش‌رو در این پژوهش این است که مشخص نیست نوجوانان شهری چه ملاک‌هایی برای انتخاب کتاب دارند؛ نوجوانان روستایی چه ملاک‌هایی؟ آیا تفاوت در امکانات شهری و روستایی (تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی، و امکانات در دسترس) تأثیری بر دیدگاه نوجوان برای انتخاب کتاب دارد؟ تا چه میزان میان نظرهای نوجوانان شهری و روستایی درباره ملاک‌های انتخاب کتاب همخوانی وجود دارد؟ این پژوهش برای ارائه پاسخ به این پرسش‌ها و پرسش‌های مشابه انجام شده است.

اطلاع از اینکه نوجوانان چه چیزی می‌خوانند و چه ملاک‌هایی برای آنچه می‌خوانند دارند، اهمیت زیادی دارد تا به آنها کمک شود زمینه‌هایی را برگزینند که علایق‌شان را برانگیزد و برایشان لذت‌بخش باشد. به این دلیل، انجام پژوهشی که منجر به کشف ملاک‌های نوجوانان شهری و روستایی گردد و نیازها و علایق آنها را برای انتخاب کتاب منعکس سازد، بسیار اهمیت دارد.

هدف اصلی این پژوهش شناسایی و مقایسه ملاک‌های نوجوانان شهری و روستایی برای انتخاب کتاب است. در این راستا، هدف‌های فرعی دیگری شامل موارد زیر مورد توجه است: شناسایی میزان اهمیت ملاک‌های نوجوانان شهری در انتخاب کتاب، شناسایی میزان اهمیت ملاک‌های نوجوانان روستایی در انتخاب کتاب، تعیین رابطه میان میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب و شرایط اجتماعی، امکانات شهری و روستایی. با توجه به این هدف‌ها، پرسش‌ها و فرضیه‌های زیر مطرح شده است:

سؤال‌های پژوهش

۱. مهم‌ترین ملاک‌های انتخاب کتاب نوجوانان شهری شهرستان کاشمر چیست؟
۲. مهم‌ترین ملاک‌های انتخاب کتاب نوجوانان روستایی شهرستان کاشمر چیست؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی، تفاوت معناداری وجود دارد.
۲. بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب در طبقات ضعیف، متوسط و بالای اقتصادی - اجتماعی، تفاوت معناداری وجود دارد.
۳. بین سطح سواد والدین و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان، رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه پژوهش

با مرور پیشینه پژوهش، مرتبط‌ترین پژوهش‌ها با پژوهش حاضر شناسایی شد که خلاصه‌ای از آن در ادامه بیان می‌گردد. پرفروش‌ترین و کم‌فروش‌ترین کتاب‌های عرضه شده در نمایشگاه سراسری کتاب کودک در سال ۱۳۷۶ توسط انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان (۱۳۷۶) تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد شاخص «قیمت» یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار بر فروش کتاب بوده است. همچنین، «قطع کتاب» از عوامل مؤثر در انتخاب بود؛ به گونه‌ای که کتاب‌های قطع خستی، فروش بالایی داشتند؛ در حالی که کتاب‌هایی که از قطع‌های نامتعارف برخوردار بودند، فروش پایینی داشتند. افزون بر این، «کیفیت ظاهری» و «طراحی

جلد» از عوامل دیگری بود که بر انتخاب کتاب توسط مخاطبان اثر می‌گذاشت، به‌شکلی که پر فروش‌ترین کتاب‌ها کیفیت ظاهری و طراحی جلد مناسبی داشتند. همچنین، عنوان کتاب به‌عنوان عاملی مؤثر در انتخاب قلمداد می‌شد، زیرا عنوان‌های مبهم که بیان‌کننده محتوای اثر نبودند، به‌طور معمول فروش کمتری داشتند.

مرتبط‌ترین پژوهش در این حوزه کار «نوکاریزی و ضیغمی» (۱۳۹۰) است که در پژوهشی پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه، به مقایسه معیارهای شورای کتاب کودک با ملاک‌های والدین و کودکان برای انتخاب کتاب کودک پرداختند. نتایج نشان داد والدین و کودکان هر کدام ۹ مؤلفه را که در مجموعه ملاک‌های شورای کتاب کودک ذکر نشده بود، به‌عنوان مؤلفه‌های پیشنهادی خود معرفی کردند. بیش‌ترین همخوانی بین نظرهای کودکان با ملاک‌های رایج شورای کتاب کودک، در ملاک «کیفیت زبان و شیوه نگارش» و بیش‌ترین همخوانی بین نظرات والدین با ملاک‌های رایج شورای کتاب کودک، در ملاک «کیفیت تصویرگری» بود. از طرفی، کم‌ترین همخوانی نظرات والدین و کودکان با ملاک‌های شورای کتاب کودک در «کیفیت ارائه» مشخص شد. در اولویت‌بندی ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب، کودکان همانند والدین، «کیفیت محتوا» را اولویت اول و «کیفیت ارائه» را اولویت آخر خود انتخاب کردند.

«فتحی‌هفشجانی و عارفی» (۱۳۹۱) در پژوهشی که به‌منظور شناسایی ملاک‌های کودکان و نوجوانان در انتخاب کتاب قصه توسط انجام دادند، ۲۵۲ دانش‌آموز دختر و پسر را به‌عنوان نمونه انتخاب کردند. یافته‌های پژوهش آنان نشان داد ملاک‌های انتخاب کتاب قصه از دید کودکان دختر به ترتیب شامل: ظاهر کتاب، علمی بودن، شعر بودن کتاب، آموزشی، تخیلی، جدید بودن، واقعی بودن شخصیت‌ها و ترسناک بودن کتاب بود. از دید کودکان پسر، واقعی بودن شخصیت‌ها، ظاهر کتاب، علمی بودن شخصیت‌ها، شعر بودن کتاب و تخیلی بودن

مهم بود. اما از دیدگاه نوجوانان دختر، به ترتیب این معیارها شامل: ظاهر کتاب، واقعی بودن شخصیت‌ها، علمی بودن، شعر بودن، تخیلی، آموزشی، جدید و به‌روز بودن و ترسناک بودن و از دید نوجوانان پسر؛ ظاهر کتاب، علمی بودن، آموزشی، به‌روز بودن، شعر بودن کتاب، هیجانی و ترسناک بودن کتاب و تخیلی بودن، دارای اهمیت بود.

«ویتسی، کامر و مک‌بین»^۱ (۱۹۴۵) کتاب‌های مورد علاقه کودکان پیش‌دبستانی و دانش‌آموزان کلاس اول تا هشتم شیکاگو را بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان مشخص کرد کتاب‌های مورد علاقه کودکان، انطباق نزدیکی با استانداردهای موجود دارد. تصاویر خنده‌دار و طنز در نوشتار به عنوان ملاک‌هایی معرفی شد که در هنگام انتخاب کتاب برای کودکان و نوجوانان، مورد توجه قرار می‌گرفت. بیشتر کتاب‌هایی که توسط معلمان و کتابداران برای کودکان مناسب تشخیص داده نمی‌شد، در سیاهه کتاب‌های مورد علاقه کودکان وجود داشت.

«هایکوک»^۲ (۱۹۹۴) در پژوهش خود نتیجه گرفت دانش‌آموزانی که در کنار کتاب‌های درسی از کتاب‌ها و سایر منابع غیردرسی موجود در کتابخانه‌های آموزشگاهی استفاده کردند، نسبت به دانش‌آموزانی که تنها از منابع موجود و در دسترس خود استفاده کردند یا امکان بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌های آموزشگاهی را نداشتند، آشنایی بیشتری با کتاب‌های مناسب و ملاک‌های مناسب انتخاب کتاب داشتند. همچنین در کتابخانه‌های آموزشگاهی که از کارکنانی با سطوح بالای تخصص و منابع اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی غنی و پربار و معلمانی با تجربه و متخصص برخوردار بودند، دانش‌آموزان آشنایی بیشتری با ملاک‌های کتاب مناسب، نویسندگان و ناشران در حوزه کودک و نوجوان داشتند.

.....
1. Witty, Coomer and McBean

2. Hycock

«هال و کولز»^۱ (۱۹۹۹) در پژوهشی، نظرهای کودکان و نوجوانان ۱۰، ۱۲ و ۱۴ ساله را درباره کتاب‌های محبوب آنها از طریق پرسش‌نامه و مصاحبه ارزیابی کردند. نتایج بیانگر آن بود که «موضوع» ملاک بسیار مهم در هنگام انتخاب کتاب برای کودکان و نوجوانان است. همچنین، کتاب‌های ماجراجویانه، محبوب‌ترین گونه ادبی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر بود.

انجمن کتاب کودکان ایرلند^۲ (۲۰۰۲) نظرهای ۲۲۰۰ کودک و نوجوان ۷ تا ۱۶ ساله ایرلندی را درباره عواملی که در هنگام انتخاب کتاب به آن توجه دارند، بررسی کرد. نتایج این پژوهش نشان داد دانش‌آموزان، عنوان کتاب، توصیه دوست، معلم، خانواده یا کتابدار را مهم‌ترین عوامل در انتخاب کتاب می‌دانند.

مرور پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج از ایران نشان می‌دهد در زمینه شناسایی ملاک‌های انتخاب کتاب برای نوجوانان کارهای اندکی صورت گرفته است و تعداد قابل توجهی از آنها نیز از نظر زمانی، بسیار قدیمی شمرده می‌شوند. بیشتر این پژوهش‌ها به روش پیمایشی و به وسیله پرسش‌نامه انجام پذیرفته است. اما پژوهشی که به بررسی ملاک‌های نوجوانان در مناطق روستایی پرداخته باشد و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب از دیدگاه نوجوانان روستایی را با نوجوانان شهری مقایسه کرده باشد، یافت نشد. بنابراین، با توجه به اهمیت انتخاب کتاب مناسب برای نوجوانان، در این پژوهش سعی شده ملاک‌های انتخاب کتاب نوجوان در مناطق شهری و روستایی با توجه به امکانات موجود در شهر و روستا به روش پیمایشی بررسی و شناسایی شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش متشکل از تمامی دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۶ سال مدارس شهرستان

1.

2. Children's Books Association of Ireland

کاشمر، اعم از مناطق شهری و روستایی، بود. این جامعه شامل دو جامعه فرعی نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی بود. در پژوهش حاضر برای هر دو جامعه از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای استفاده شد. نخست شهر کاشمر به سه حوزه جغرافیایی (شمال، جنوب و مرکز) تقسیم شد، سپس از هر حوزه جغرافیایی دو مدرسه (به‌طور کلی ۶ مدرسه) به صورت تصادفی انتخاب شد. پس از آن از هر مدرسه یک کلاس (در جمع ۶ کلاس) به صورت تصادفی انتخاب و از هر کلاس ۱۵ نفر به صورت تصادفی انتخاب شدند. به طریق مشابه، برای نواحی روستایی نیز از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شد. نخست از ده روستای شهرستان کاشمر، چهار روستا به صورت تصادفی انتخاب شد. سپس از هر روستا، یک مدرسه (در جمع ۴ مدرسه) انتخاب (در هر روستا تنها یک مدرسه دوره اول متوسطه وجود داشت) و از هر مدرسه یک کلاس (در جمع ۴ کلاس) به صورت تصادفی انتخاب شد. در نهایت از هر کلاس ۲۲ نفر برای پاسخگویی به پرسش‌نامه‌ها انتخاب شدند. چون حجم کل نمونه پژوهشی در هر دو جامعه فرعی باید با هم برابر می‌بود، در جوامع روستایی به جای ۱۵ نفر (که در مدارس شهری از هر کلاس انتخاب شده بود) از هر کلاس ۲۲ نفر (جمعاً ۸۸ نفر) انتخاب شد تا تقریباً حجم دو نمونه برابر باشد. تعداد کل نمونه پژوهش ۱۷۸ نفر شد.

به منظور جمع‌آوری اطلاعات از دو پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شد؛ یکی پرسش‌نامه تعیین و اولویت‌بندی ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان، که ۵۱ گویه آن بر اساس طیف لیکرت از «خیلی زیاد» (امتیاز ۵) تا «خیلی کم» (امتیاز ۱) ارزش‌گذاری شد. این پرسش‌نامه بر پایه ملاک‌های کلی انتخاب کتاب شورای کتاب کودک و بررسی متون داخلی و خارجی تنظیم شد. ملاک‌ها شامل ۵ مؤلفه اصلی (مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآورندگان، اعتبار ناشر و قیمت) بود که برای هر یک از این مؤلفه‌ها، چندین گویه در نظر گرفته شد.

پرسش‌نامه دوم، برای ارزشیابی وضعیت اجتماعی - اقتصادی و بررسی امکانات رفاهی موجود در شهر و روستا با ۳۳ سؤال به صورت بلی و خیر، و با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده و نظر متخصصان در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و علوم اجتماعی تهیه شد. برای هر پاسخ مثبت، امتیاز یک و برای هر پاسخ منفی، امتیاز صفر در نظر گرفته شد. سپس جمع امتیازها برای هر پاسخگو از وضعیت شهری و امکانات رفاهی محاسبه شد. برای سنجش روایی پرسش‌نامه‌ها از روش روایی محتوایی استفاده شد. به منظور تعیین روایی محتوا، پرسش‌نامه‌ها همراه با هدف‌ها و فرضیه‌ها، در اختیار پنج نفر از استادان متخصص در حوزه کتابداری، علوم تربیتی و روان‌شناسی قرار گرفت. برای سنجش پایایی از روش آلفای کرونباخ که در بیش‌تر پژوهش‌ها مبنای سنجش پایایی قرار می‌گیرد، استفاده شده است. به این منظور، پرسش‌نامه‌ها در یک اجرای مقدماتی در اختیار ۱۵ نفر از نوجوانان شهری و ۱۵ نفر از نوجوانان روستایی قرار گرفت. حجم نمونه برای مطالعه مقدماتی و پایایی سنجی، حداقل حجم نمونه قابل قبول (۳۰ نفر) از نظر آماری کفایت می‌کند. ضریب آلفای کرونباخ برای مؤلفه‌های پرسش‌نامه اول که همان ملاک‌های مورد نظر برای انتخاب کتاب توسط نوجوانان شهری و روستایی بود، برابر ۰/۸۹ و در مورد پرسش‌نامه دوم که گویه‌های آن معرف شرایط اجتماعی - اقتصادی نوجوانان بود، ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۴ بود که با توجه به مناسب بودن ضریب‌های آلفا برای هر دو پرسش‌نامه، پایایی پرسش‌نامه‌ها تأیید شد.

یافته‌ها

پرسش نخست: مهم‌ترین ملاک‌های نوجوانان شهری برای انتخاب کتاب

چیست؟

به منظور پاسخ به این پرسش، نخست میانگین و درصد نمره اهمیت هر مؤلفه از پنج ملاک اصلی (مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار نویسنده، اعتبار ناشر، قیمت) بر اساس پاسخ‌های نوجوانان به سؤال‌های پرسش‌نامه محاسبه شد. پس

از محاسبه میانگین، نمرات به واحد استاندارد تبدیل شد. در نهایت نقطه ۸۰٪ به‌عنوان حد «مناسب» (مطلوب) در نظر گرفته شد و مؤلفه‌هایی که نمره یا درصد آن، در آن نقطه یا بالاتر از آن قرار گرفت، به‌عنوان مناسب‌ترین ملاک‌های دانش‌آموزان در انتخاب کتاب در نظر گرفته شد. بنابراین منظور از نمره مطلوب، نقطه ۸۰٪ نمره‌ها بود؛ یعنی نمره مطلوب مؤلفه‌های انتخاب کتاب، عدد ۴ می‌شد. میانگین نمره و درصد هر کدام از ملاک‌های اصلی، با توجه به نظرهای نوجوانان شهری، در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. میانگین نمره و درصد اهمیت هر کدام از پنج ملاک اصلی بر اساس نظرات نوجوانان شهری

ملاک اصلی	میانگین	درصد	کم‌ترین درصد	بیش‌ترین درصد
مشخصات محتوایی	۴/۲۲	۸۴/۵۳	۷۶/۸۸	۸۹/۱۱
اعتبار ناشر	۴/۲۱	۸۴/۴۶	۸۳/۷۷	۸۶
مشخصات ظاهری	۴/۱۳	۸۲/۷۱	۷۲/۴۴	۸۸
اعتبار پدید آورندگان	۴/۱۳	۸۲/۶۰	۸۰/۸۸	۸۴/۲۲
قیمت	۳/۹۲	۷۸/۵۹	۵۳/۳۳	۷۹/۷۷

داده‌های جدول ۱ حاکی از آن است که ملاک «مشخصات محتوایی» با میانگین نمره ۴/۲۲ (۸۴/۵۳٪) دارای بیش‌ترین میزان اهمیت است و ملاک «قیمت» با میانگین ۳/۹۲ و امتیاز ۷۸/۵۹٪ کم‌ترین اهمیت را در بین نوجوانان شهری دارد. همچنین نتایج نشان داد از کل مؤلفه‌های نوجوانان شهری، مؤلفه «باعث ایجاد تفکر و رشد فکری شود» در ملاک مشخصات محتوایی، با میانگین نمره ۴/۴۵ و امتیاز ۸۹٪ با اهمیت‌ترین مؤلفه و «نویسنده کتاب بومی باشد» در ملاک اعتبار پدید آور با میانگین نمره ۴/۰۴ و امتیاز ۸۰٪ کم‌اهمیت‌ترین مؤلفه در بین مناسب‌ترین مؤلفه‌های نوجوانان شهری بود. اما با توجه به اینکه تنها با مقایسه و مشاهده میانگین نمونه نمی‌توان مشخص کرد ملاک‌های انتخاب کتاب از نظر نوجوانان شهری در سطح

جامعه چگونه است، برای مقایسه و تعمیم نتایج به جامعه پژوهش، از آزمون پارامتری تی یک نمونه‌ای استفاده شد که نتایج حاصل از آن در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. نتایج آزمون تی یک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره‌های ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از نظر نوجوانان شهری با سطح مطلوب

متغیر	آماره تی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین
مشخصات محتوایی	۸/۸۱۵	۸۹	۰/۰۰۰	۰/۲۲۶
مشخصات ظاهری	۴/۸۰۲	۸۹	۰/۰۰۰	۰/۱۳۵
اعتبار پدیدآورندگان	۳/۲۴۵	۸۹	۰/۰۰۲	۰/۱۳۰
اعتبار ناشر	۵/۶۶۳	۸۹	۰/۰۰۰	۰/۱۵۱
قیمت	-۱/۲۵۴	۸۹	۰/۰۰۰	-۰/۰۷۰

چنانکه داده‌های جدول ۲ نشان می‌دهد، سطح معناداری برای ملاک‌های مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآور، اعتبار ناشر و قیمت، کم‌تر از ۰/۰۵ بود، در نتیجه بین میانگین نمره‌های ملاک‌های ذکر شده، با سطح مطلوب آن تفاوت معناداری وجود داشت. به بیانی دیگر، تفاوت بین میانگین‌ها با اطمینان ۹۵٪ معنادار بود. اما از آنجا که اختلاف میانگین‌ها برای ملاک‌های مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآورندگان و اعتبار ناشر، عددی مثبت بود، می‌توان ادعا کرد میانگین ملاک‌های مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآورندگان و اعتبار ناشر جامعه مورد بررسی، به‌طور معناداری بالاتری از سطح مطلوب بود، اما در ملاک «قیمت» با توجه به منفی بودن اختلاف میانگین، می‌توان ادعا کرد که میانگین این ملاک در جامعه مورد بررسی، پایین‌تر از سطح مطلوب قرار داشت.

پرسش دوم: مهم‌ترین ملاک‌های نوجوانان روستایی برای انتخاب کتاب

چیست؟

برای پاسخ به این سؤال، به همان روش ذکر شده در سؤال نخست پژوهش، میانگین و درصد نمره هر ملاک بر اساس پاسخ‌های نوجوانان به سؤال‌های پرسش‌نامه محاسبه شد و نقطه ۸۰٪ به عنوان حد «مناسب» (مطلوب) در نظر گرفته شد. در جدول ۳ میانگین نمره و درصد هر کدام از ملاک‌های اصلی، با توجه به نظرهای نوجوانان روستایی، بر اساس میانگین از زیاد به کم مرتب شده است.

جدول ۳. میانگین نمره و درصد هر کدام از پنج ملاک اصلی براساس نظرهای نوجوانان روستایی

مؤلفه اصلی	میانگین	درصد	کم‌ترین درصد	بیش‌ترین درصد
قیمت	۴/۲۸	۸۵/۶۲	۸۵/۳۳	۸۶
مشخصات ظاهری	۳/۸۸	۷۷/۶۵	۵۸/۲۲	۸۵/۷۷
مشخصات محتوایی	۳/۷۶	۷۵/۲۷	۵۲/۸۸	۸۵/۵۵
اعتبارپدیدآوردندگان	۳/۶۰	۷۲/۰۶	۵۷/۵۵	۷۳/۱۱
اعتبار ناشر	۳/۵	۶۱	۵۱/۵۵	۸۶/۶۶

چنانکه در جدول ۳ آمده است، ملاک «قیمت» با میانگین نمره ۴/۲۸ (۸۵/۶۲٪) بیش‌ترین اهمیت و ملاک «اعتبار ناشر» با میانگین ۳/۵ (۶۱٪) دارای کم‌ترین اهمیت در بین نوجوانان روستایی بود. همچنین دو مؤلفه «ناشر کتاب‌ها را با قیمت نازل‌تری در مقایسه با بخش خصوصی در اختیار مصرف‌کننده قرار دهد» در ملاک اعتبار ناشر، با میانگین نمره ۴/۳۳ و امتیاز ۸۶٪ با اهمیت‌ترین مؤلفه و «تساوی به ایجاد مفهوم صحیح و دقیق از موضوع مورد بحث در ذهن خواننده، کمک کند» در کیفیت تصویر با میانگین نمره ۴/۰۱ و امتیاز ۸۰٪ کم‌اهمیت‌ترین مؤلفه در بین مناسب‌ترین ملاک‌های نوجوانان روستایی شناخته شد. اما برای مقایسه و تعمیم نتایج

به جامعه پژوهش، از آزمون پارامتری تی یک نمونه‌ای استفاده شد که نتایج حاصل از آن در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. نتایج آزمون تی یک نمونه‌ای برای مقایسه میانگین نمره‌های ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از نظر نوجوانان روستایی با سطح مطلوب

متغیر	آماره تی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین
مشخصات محتوایی	-۱۲/۷۰۹	۸۹	۰/۰۰۰	-۰/۲۷۳
مشخصات ظاهری	-۳/۵۴۴	۸۹	۰/۰۰۱	-۰/۰۵۱
اعتبار پدیدآورندگان	-۹/۳۹۹	۸۹	۰/۰۰۰	-۰/۴۸۰
اعتبار ناشر	-۲۰/۶۸۲	۸۹	۰/۰۰۰	-۱/۰۴
قیمت	۵/۹۷۸	۸۹	۰/۰۰۰	۰/۲۸۱

با توجه به اینکه سطح معناداری برای ملاک‌های مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآور، اعتبار ناشر و قیمت، کم‌تر از ۰/۰۵ بود، استنباط می‌شود بین میانگین نمره‌های ملاک‌های ذکر شده، با سطح مطلوب آن تفاوت معنادار وجود دارد. به بیانی دیگر، تفاوت بین میانگین‌ها با اطمینان ۹۵٪ معنادار بود. اما از آنجا که اختلاف میانگین‌ها برای ملاک‌های مشخصات محتوایی، مشخصات ظاهری، اعتبار پدیدآورندگان و اعتبار ناشر، عددی منفی بود، می‌توان ادعا کرد میانگین ملاک‌های ذکر شده در جامعه مورد بررسی به‌طور معناداری پایین‌تر از سطح مطلوب است. در حالی که برای ملاک قیمت، اختلاف میانگین عددی مثبت بود و بیانگر این ادعاست که میانگین ملاک قیمت در جامعه مورد بررسی به‌طور معناداری بالاتر از سطح مطلوب بود.

فرضیه نخست: بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان

شهری و نوجوانان روستایی تفاوت معناداری وجود دارد.

برای آزمون فرضیه نخست از آزمون تی دونمونه‌ای مستقل برای هر یک از ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب استفاده شد. در جدول ۵ توصیف برخی شاخص‌های مرکزی و پراکندگی، مربوط به آزمون تی دونمونه‌ای مستقل گزارش شده است.

جدول ۵. آزمون معناداری تفاوت بین اهمیت ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از نظر نوجوانان شهری و روستایی

سطح معناداری	T	درجه آزادی	انحراف معیار	آزمون برابری واریانس‌ها		میانگین	فراوانی	گروه	ملاک‌های انتخاب کتاب
				سطح معناداری	F				
۰/۰۰۰	۱۴/۵۹۱	۱۷۸	۰/۲۴۳	۰/۰۰۱	۱۱/۹۲۶	۴/۲۲	۹۰	نوجوانان شهری	مشخصات محتوایی
			۰/۱۷۶			۳/۷۶۳	۹۰	نوجوانان روستایی	
۰/۰۰۰	۵/۸۱۲	۱۷۳	۰/۲۶۸	۰/۲۰۷	۱/۶۰۵	۴/۱۳۵	۹۰	نوجوانان شهری	مشخصات ظاهری
			۰/۳۱۴			۳/۸۸۲	۹۰	نوجوانان روستایی	
۰/۰۰۰	-۳/۶۲	۱۶۶/۹۶	۰/۳۹۰	۰/۰۱۲	۴/۵۰۷	۴/۲۲۳	۹۰	نوجوانان شهری	اعتبار ناشر
			۰/۵۰			۳/۰۵۱	۹۰	نوجوانان روستایی	
۰/۰۰۰	۹/۰۵	۱۷۸	۰/۳۸۰	۰/۷۳۴	۰/۱۱۶	۴/۱۳۰	۹۰	نوجوانان شهری	اعتبار نویسنده
			۰/۴۰۰			۳/۶۰۳	۹۰	نوجوانان روستایی	
۰/۰۰۰	-۴/۸۰۳	۱۷۲/۷۹	۰/۵۳	۰/۰۳۴	۴/۵۶	۳/۹۲۹	۹۰	نوجوانان شهری	قیمت
			۰/۴۵			۴/۲۸۱	۹۰	نوجوانان روستایی	

داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که در سطح ۰/۰۵ تفاوت معناداری از نظر آماری بین میانگین نمره‌های ملاک‌های نوجوانان شهری و ملاک‌های نوجوانان روستایی در انتخاب کتاب کودک وجود داشت ($p= ۰/۰۰۰$). بنابراین با اطمینان

۹۵٪ می‌توان گفت میزان اهمیتی که نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی در جامعه مورد بررسی برای هر کدام از ملاک‌های انتخاب کتاب قایل هستند، با هم متفاوت است.

فرضیه ۵م: بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب در طبقات ضعیف، متوسط و بالای اقتصادی - اجتماعی، تفاوت معناداری وجود دارد.

برای تعیین تفاوت میان طبقه‌های مختلف اجتماعی - اقتصادی و مؤلفه‌های انتخاب کتاب، از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه استفاده گردید. برای این منظور، از پرسش‌نامه بهره گرفته شد. این پرسش‌نامه دارای ۳۳ سؤال بود که برای هر پاسخ مثبت، امتیاز یک و برای هر پاسخ منفی، امتیاز صفر در نظر گرفته شد. بر این اساس، بالاترین نمره ۳۳ و پایین‌ترین نمره صفر بود. در نهایت، با توجه به جمع امتیازهای کسب‌شده توسط هر یک از پاسخگویان، به ۳ طبقه ضعیف (۰-۱۱)، متوسط (۱۲-۲۲) و خوب (۲۳-۳۳) تقسیم شدند. تحلیل واریانس یک آزمون آمار استنباطی است که برای محاسبه تفاوت بین میانگین‌های بیش از دو گروه مختلف به کار می‌رود. نتایج آزمون تحلیل واریانس برای ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب، در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. آزمون معناداری تفاوت میان طبقات اقتصادی - اجتماعی بر اساس ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب

سطح معناداری	میانگین مجدورات	درجه آزادی	مجموع مجدورات	ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب
۰/۰۰۰	۲/۵۱۴	۲	۵/۰۲۸۵	بین گروهی
	۰/۲۳۲	۱۷۴	۴۰/۴۳۰	درون گروهی
۰/۰۰۰	۲۸/۵۸۸	۲	۵۷/۱۷۷	بین گروهی
	۰/۲۰۲	۱۷۴	۳۵/۰۷۴	درون گروهی
۰/۰۰۰	۵/۳۴۸	۲	۱۰/۶۹۵	بین گروهی
	۰/۱۶۴	۱۷۴	۲۸/۵۰۷	درون گروهی

ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب		مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	سطح معناداری
مشخصات ظاهری	بین گروهی	۲/۴۰۳	۲	۱/۲۰۲	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۱۵/۴۵۴	۱۷۴	۰/۰۸۹	
مشخصات محتوایی	بین گروهی	۹/۲۷۳	۲	۴/۶۴	۰/۰۰۰
	درون گروهی	۷/۹۰۳	۱۷۴	۰/۰۴۵	

چنانکه داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد، از نظر آماری بین میانگین نمره‌های گروه‌ها (ضعیف، متوسط و خوب) بر اساس میزان اهمیت ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب در سطح ۰/۰۵ تفاوت معناداری وجود داشت ($p=0/000$). بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت، تفاوت معناداری بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب در میان طبقات ضعیف، متوسط و بالای اقتصادی - اجتماعی وجود دارد؛ به این شرح که بین میانگین میزان اهمیت ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از دیدگاه نوجوانان دارای شرایط اجتماعی - اقتصادی «ضعیف» با همین مقدار در نوجوانان دارای شرایط اقتصادی - اجتماعی سطح «خوب» ($p=0/000$)؛ اختلاف معناداری وجود داشت. اما بین میانگین میزان اهمیت ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از دیدگاه نوجوانان دارای شرایط اجتماعی - اقتصادی «ضعیف»، با نوجوانان دارای شرایط اقتصادی - اجتماعی سطح «متوسط» ($p=0/575$) اختلاف معناداری وجود نداشت. اما بین میانگین میزان اهمیت ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب از دیدگاه نوجوانان دارای شرایط اقتصادی - اجتماعی «خوب»، با نوجوانان دارای شرایط اقتصادی - اجتماعی سطح «متوسط» ($p=0/000$)، اختلاف معناداری وجود داشت.

فرضیه سوم: بین سطح سواد والدین و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب

توسط نوجوانان، رابطه معناداری وجود دارد.

علاوه بر شرایط اجتماعی - اقتصادی، عامل دیگری که ممکن است بر میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد، سطح تحصیلات والدین است. با توجه به اینکه سطح تحصیلات والدین در مقیاس ترتیبی قرار داشت، برای اطلاع از وجود یا نبود رابطه معنادار بین سطح سواد والدین و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان، از آزمون اسپیرمن استفاده شد. بر این اساس، تحلیل به صورت تفکیک شده درباره رابطه بین تحصیلات پدران و مادران با ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب در دانش‌آموزان صورت گرفت که نتایج آن در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۶. آزمون معناداری رابطه بین سطح تحصیلات والدین

و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب

سطح تحصیلات	مشخصات ظاهری		مشخصات محتوایی		اعتبار پدیدآور		اعتبار ناشر		قیمت	
	پدر	مادر	پدر	مادر	پدر	مادر	پدر	مادر	پدر	مادر
ضرب همبستگی	۰/۳۳۸	۰/۵۸۶	۰/۶۰۲	۰/۳۹۰	۰/۴۴۹	۰/۶۵۰	۰/۶۷۶	-۰/۳۰۴	-۰/۳۰۳	
سطح معناداری	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
فراوانی	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	۱۸۰	

با توجه به کوچک‌تر بودن ارزش p محاسبه شده نسبت به سطح خطای $0,05$ ، برای هر یک از ملاک‌های اصلی انتخاب کتاب، می‌توان گفت از نظر آماری بین سطح تحصیلات والدین و میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان، ارتباط معناداری وجود داشت. نتایج نشان‌دهنده آن است که با افزایش میزان تحصیلات والدین، نمره ملاک‌های مشخصات ظاهری، مشخصات محتوایی، اعتبار ناشر و اعتبار پدیدآورندگان در دانش‌آموزان افزایش می‌یافت. اما از آنجا که

ضریب همبستگی میان تحصیلات والدین و ملاک قیمت منفی است، می‌توان گفت با افزایش میزان تحصیلات والدین، میزان اهمیت ملاک قیمت در انتخاب کتاب در میان دانش‌آموزان کم می‌شود.

نتیجه‌گیری

- نتایج جدول ۵ نشان داد ارزیابی میزان اهمیت ملاک‌ها در نوجوانان شهری و روستایی، تفاوت معناداری بین نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی در خصوص میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب وجود دارد. به نظر می‌رسد این تفاوت ناشی از نوع دیدگاه، میزان دسترسی و امکان تهیه کتاب باشد. همچنین معلمان باتجربه و آموزش‌دیده، کتابخانه‌های کلاسی، کتابداران متخصص، والدین تحصیل کرده و دسترسی به منابع غنی چاپی و الکترونیکی، از دیگر عواملی هستند که در آشنایی بیشتر نوجوانان با انواع کتاب، ملاک‌های ارزیابی کتاب و افزایش میزان علاقه به مطالعه تأثیر دارند.

- نتایج جدول ۱ نشان داد که نوجوانان شهری بیش از هر چیز به محتوای کتاب توجه می‌کنند و مناسب‌ترین کتاب از دیدگاه آنها، کتابی است که محتوای آن بتواند سبب ایجاد تفکر و رشد فکری شود. بنابراین، تأکید نوجوانان شهری بر ارزشمندی محتوای کتاب شاید حاکی از این باشد که آنچه برای نوجوانان اهمیت دارد، محتوایی است که سبب گسترش تجربه‌ها و اطلاعات آنها شود و توانایی تفکر، تخیل و تمرکز حواس را برایشان به‌همراه داشته باشد و آنها را با مسائل و مشکلات زندگی و چگونگی غلبه بر آنها آشنا سازد.

- بر اساس یافته‌های جدول ۱، قیمت کتاب برای نوجوانان شهری کم‌ترین اهمیت را داشت. شاید بتوان دلیل آن را توانایی مالی بیشتر خانواده‌های شهری برای

تأمین هزینه‌های خرید کتاب و یا پرداخت نکردن مبلغ خرید کتاب توسط خود نوجوانان دانست. در این زمینه، بافت فرهنگی و خانوادگی نیز اهمیت دارد. بنا به یافته‌های جدول ۳، نوجوانان روستایی کتابی را مناسب می‌دانستند که قیمت ارزانی داشته باشد و از نظر ویژگی‌های ظاهری، مانند تصاویر، نحوه صفحه‌آرایی، قطع، نوع، جنس و طراحی روی جلد جذاب باشد. این اختلاف دو دیدگاه ممکن است ناشی از عمق مطالعه و پی‌بردن به اهمیت مطالعه و مضمون و محتوای مورد مطالعه (در جوانان شهری) و یا کم‌خوانی و سطحی‌نگری (جوانان روستایی)، به دلیل میزان متفاوت مطالعه و رسیدن به اهمیت و درک آن باشد. البته، به نکته دیگری نیز می‌توان اشاره کرد و آن جای‌نگرفتن کتاب به‌عنوان کالای ضروری در سبب اقتصادی خانواده است.

- نتایج پژوهش «کلارک و فوستر»^۱ (۲۰۰۵) آشکار ساخت که دانش‌آموزان، مطالعه را به قصد افزایش معلومات و مهارت‌های زندگی انجام می‌دهند. در پژوهش حاضر نیز این نکته که محتوای کتاب به‌گونه‌ای باشد که خوانندگان نوجوان را با زندگی و مسائل آن آشنا سازد، اشاره به همین مسئله دارد. در پژوهش حاضر این مؤلفه در مجموعه مناسب‌ترین ملاک‌های نوجوانان شهری با امتیاز ۸۸/۸۸ قرار گرفت.

- همچنین نتایج پژوهش «ویتسی، کامر و مک‌بن» (۱۹۴۵) نشان داد که دانش‌آموزان مقطع چهارم تا ششم، علاقه‌مند به مطالعه کتاب‌های بالاتر از مقطع سنی خود بودند، که این نکته با نتایج پژوهش حاضر متفاوت است؛ چون یکی از مواردی که نوجوانان بر آن تأکید داشتند، توجه به گروه سنی بود و با امتیاز ۸۷/۳۳ در مجموعه مناسب‌ترین ملاک‌های نوجوانان قرار گرفت. شاید دلیل آن را بتوان

.....
1. Clark and Foster

وضعیت ناامیدکننده مطالعه در ایران دانست که عوامل متعددی از جمله گران بودن کتاب، اهمیت اندک مطالعه در نزد مردم، سرگرم شدن به وسایل جانبی و یا حتی نبود کتاب‌های مناسب برای سلیقه‌های مختلف و مانند آن، در به وجود آمدن این وضعیت دخیل می‌باشند.

- چنانکه نتایج پژوهش نشان داد، «قیمت» یکی از عوامل مهمی است که بر فروش کتاب تأثیر می‌گذارد. افزون بر این، کیفیت ظاهری و طراحی جلد از عوامل دیگری است که بر انتخاب کتاب توسط نوجوانان روستایی تأثیر می‌گذارد. بنابراین، «قیمت» رتبه اول و «مشخصات ظاهری» رتبه دوم را در بین ملاک‌های انتخاب کتاب توسط نوجوانان روستایی داشت که این می‌تواند اشاره به مشخصات ظاهری مناسبی داشته باشد که در پژوهش انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان (۱۳۷۶) نیز به آن تأکید شده بود.

- با مقایسه مؤلفه‌های جدول‌های ۱ و ۳ از نظر میانگین، مشخص می‌شود میزان اهمیتی که نوجوانان شهری و نوجوانان روستایی در جامعه مورد بررسی برای هر کدام از ملاک‌های انتخاب کتاب قایل بودند، نیز با هم متفاوت بود. به نظر می‌رسد تفاوت در وزن میانگین هر ملاک انتخاب کتاب از نظر نوجوانان شهری و روستایی، برخاسته از تفاوت در سطح مطالعه، آشنایی با ارزش مطالعه و دیدگاهی باشد که این دو گروه نسبت به مطالعه دارند و این تفاوت ناشی از تفاوت‌های محیط آموزشی و محیط اجتماعی و شرایط اقتصادی حاکم بر خانواده‌هاست. در همین راستا، نتایج پژوهش «هایکوک» (۱۹۹۴) بر روی دانش‌آموزان دو ناحیه با وضعیت اقتصادی بالا و وضعیت اقتصادی پایین، نشان داد دانش‌آموزانی که در کنار کتاب‌های درسی از کتاب‌ها و سایر منابع غیردرسی موجود در کتابخانه‌های آموزشگاهی استفاده کردند و از امکاناتی مانند منابع کتابخانه‌های آموزشگاهی، کتابداران متخصص و منابع

اطلاعاتی چاپی و الکترونیکی غنی و پربار و معلمانی باتجربه برخوردار بودند، نسبت به دانش‌آموزانی که تنها از منابع موجود و در دسترس خود استفاده کردند یا امکان بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌های آموزشگاهی را نداشتند، آشنایی بیش‌تری با کتاب‌های مناسب و ملاک‌های مناسب انتخاب کتاب داشتند.

- همچنین مشخص شد بین میزان اهمیت ملاک‌های انتخاب کتاب در طبقات ضعیف، متوسط و بالای اجتماعی - اقتصادی، تفاوت معناداری وجود دارد. به نظر می‌رسد این تفاوت تحت تأثیر سطح اجتماعی - اقتصادی خانواده نوجوانان و امکانات موجود در هر طبقه است. همان‌گونه که در پژوهش «آیهان و همکاران» (۲۰۱۳) نشان داده‌شد، رابطه معناداری میان متغیرهایی نظیر جنسیت، سطح اجتماعی و اقتصادی، دفعات مراجعه به کتابخانه، دفعات کتاب‌خواندن و تعداد دفعات خرید کتاب، دفعات مراجعه به کتاب‌فروشی‌ها، داشتن اشتراک مجله کودک‌کان و داشتن کتابخانه کلاسی و نگرش کودک‌کان و نوجوانان نسبت به عادت کتابخوانی وجود داشت. عیسی^۱ (۲۰۱۲) نیز در پژوهش خود نشان داد عواملی مانند محیط خانه، وضعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده، پایین‌بودن سطح تحصیلات والدین، دسترسی نداشتن به منابع اطلاعاتی و نداشتن محیط آموزشی مناسب، از عواملی است که مانع توسعه خواندن و عادت به مطالعه می‌شد. در پژوهش حاضر نیز این نکته که با افزایش سطح تحصیلات والدین، نمره ملاک‌های محتوایی، اعتبار ناشر، اعتبار نویسنده و مشخصات ظاهری افزایش می‌یافت، به همین مسئله اشاره دارد.

- بنابراین و بر اساس یافته‌های جدول ۶، تخصیص نابرابر امکانات آموزشی و رفاهی در خانواده و محیط آموزشی سبب ایجاد تفاوت در میزان اهمیت نوجوانان به اهمیت ملاک‌ها می‌شود، به طوری که در خانواده‌های با توان مالی ضعیف‌تر، اهمیت

.....
1. Issa

ملاک قیمت بسیار افزایش یافته است. در این راستا، به نظر می‌رسد نظام کتابخانه‌های عمومی برای این قشر از جامعه باید تقویت شود تا آنها بتوانند این کمبود امکانات را از طریق کتابخانه جبران کنند و مشکل کمبود منابع و در دسترس نبودن منابع نداشته باشند. همچنین مسئولان کتابخانه‌های عمومی یا آموزشگاهی باید نسبت به تهیه منابع بیش‌تر برای مناطق روستایی به دلیل توان کم آنان در خرید کتاب، توجه ویژه‌ای بکنند تا آنها به دلیل مشکلات اقتصادی، سطحی‌نگر و کم‌مطالعه بار نیایند.

پیشنهاد‌های پژوهش

- بر اساس نتایج حاصل از پژوهش، پیشنهاد می‌شود کتابداران به ملاک‌های نوجوانان به‌هنگام مجموعه‌سازی و تهیه و سفارش کتاب، برای استفاده بیش‌تر از کتاب‌ها در کتابخانه‌های آموزشگاهی و عمومی، توجه ویژه‌ای کنند.

- همچنین به‌عنوان راهکارهایی برای توسعه و بهبود فعالیت‌های خواندن، به کتابداران، والدین و دست‌اندرکاران آموزش دوره متوسطه (و مقاطع دیگر) توصیه می‌شود نسبت به آشناسازی دانش‌آموزان، خانواده‌ها و معلمان و مربیان با کتاب‌های مناسب و بهبود وضعیت مطلوب برای دانش‌آموزان، برنامه‌های مداوم و منسجمی طراحی و اجرا گردد.

- آشناسازی دانش‌آموزان و آموزشگاه‌ها با نشریات کودک و نوجوان توصیه می‌شود، زیرا این نشریات به‌عنوان رسانه‌های آموزشی و فرهنگی دارای محتواهای متنوع و جذابی هستند که سبب ترغیب افراد به خواندن و گسترش مهارت‌ها و سواد خواندن می‌شوند.

- توصیه می‌شود نویسندگان و ناشران کتاب در تولید و نشر، به مؤلفه‌های مورد بررسی که در پژوهش بیش‌ترین و کم‌ترین اهمیت را برای نوجوانان داشتند،

توجه بیشتری کنند تا افزون بر افزایش فروش کتاب در بازار نشر، با علاقه توسط نوجوانان مورد مطالعه قرار گیرند و آنها را بیشتر جذب مطالعه نماید.

منابع

- اخباری آزاد، مینا و مینا اباذری (۱۳۸۹). «رابطه میان سال نشر و قالب‌های ادبی در کتاب‌های اروپایی کودک و نوجوان ترجمه شده به فارسی در دهه اول قرن بیست و یکم»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۶(۴)، ۱۰۵-۱۲۷.
- اسکارپیت، رابرت و روتا کر بار کر (۱۳۶۸). عادت به خواندن، ترجمه حسن پستا، پویش، ۱۱۸، ۱۱۳-۱۳۶.
- انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان (۱۳۷۷). «تحلیلی بر پر فروش‌ترین و کم فروش‌ترین کتابهای کودک و نوجوان در مجموعه ۲۷ نمایشگاه در ۲۷ استان» (۱۳۷۶)، انجمن فرهنگی ناشران کتاب کودک و نوجوان، پژوهشنامه ادبیات کودکان و نوجوانان، ۱۱ و ۱۲، ۹۹-۱۰۲.
- جعفر نژاد، آتش (۱۳۵۴). بررسی عقاید و نظرات جمعی از کودکان و نوجوانان تهران درباره ملاک‌های یک کتاب خوب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۶۴). ادبیات کودکان، تهران: اطلاعات.
- شورای کتاب کودک (۱۳۷۲). «ملاک‌های ارزشیابی کتاب‌های کودکان و نوجوانان»، در معصومه سهراب (گردآورنده)، هفده مقاله درباره ادبیات کودکان (ص ۱۲۴-۱۴۳)، تهران: شورای کتاب کودک.
- فتحی هفشجانی، فرشیده و محبوبه عارفی (۱۳۹۱). «شناسایی معیارهای کودکان و نوجوانان در انتخاب کتاب‌های قصه برای قصه‌گویی»، بازیابی شده

- قزل‌ایاغ، ثریا (۱۳۸۳). ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان)، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی «سمت».

- کیومرثی، غلامعلی (۱۳۷۹). خدمات کتابداری در کتابخانه های کودکان: مجموعه کتابک‌های آموزش از راه دور، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- محسنی، حمید (۱۳۸۷). انتخاب و تهیه منابع اطلاعاتی برای کودکان و نوجوانان و کتابخانه‌های آموزشگاهی، تهران: کتابدار.

- نورتن، دانا (۱۳۸۲). شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک، تهران: قلمرو.

- نوکاریزی، محسن و مجید ضیغمی (۱۳۹۲). «مقایسه میزان اهمیت ملاک‌های رایج انتخاب کتاب کودک برای والدین و کودکان در شهر مشهد»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، ۱۹(۳)، ۳۴۳-۳۶۱.

- Ayhan, A B., Şimsek, S., and Biçer, A. M. (2014). An analysis of children's attitudes towards reading habits. *European Journal of Research on Education*, Special Issue: Contemporary Studies in Education, 13-18.
- Chiew, K. T. , Salim, S. S. (2003). WEBUSE: Website Usability Evaluation Tools. *Malaysian Journal of Computer Science*. 16(1), 47-57
- Children's Books Ireland (2002). *What's the story: the reading choices of young people in Ireland*. Dublin : Children's Books Ireland.
- Clark, C., Foster, A. (2005). *Children's and young people reading habits and preferences: the who, what, why, where and when*. from <http://www.literacytrust.org.uk/assets>
- Hall, C., Coles, M. (1999). *Children's reading choices*. London: Routledge.

- Haycock, K. (1994). Research in librarianship and the institutionalization of change. In *Literacy: Traditional, Cultural, Technological, selected papers from the annual conference of the International Association of School Librarianship*. Pittsburgh: Pennsylvania. 17-22.
- Issa, A. O. (2012). Reading Interests and habits of the federal polytechnic OFFA, Student. *International Journal of Learning & Development*. 2(1), 470-486..
- Mustafa, S. H., Al-Zou'abi, L. (2008). *Usability of the academic websites of Jordan's universities: an evaluation study*. Retrieved Sept. 5, 2010. from: <http://eref.uqu.edu.sa/files/ere2/folders6/f37.pdf>
- Stieve, T., Schoen, D. (2006). Undergraduate Students' Book Selection: A Study of Factors in the Decision-Making Process. *Journal of Academic Librarianship*. 32, 599-608.
- Toit, M., Bothma, C. (2009). Evaluation the usability of an academic marketing department's website from a marketing student's perspective. *International Retail and Marketing Review*. Retrieved April 5, 2011. from: <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/3031>.
- Witty, P., Coomer, A., & McBean, D. (1945). Children's choices of favorite books: a study conducted in ten elementary schools. *Journal of Educational Psychology*. 37, 266-278. Retrieved Sept. 25, 2012, from <http://psycnet.apa.org>